

В'ячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ

ПЕРЕДМОВА

НА ШЛЯХУ ДО АВТОНОМІЇ

Людина природньо вільною визріває лише в умовах свободи, як солодкий виноград визріває лише в благодатних сонячних променях.

Важливим, однак тільки функціональним, покликанням університету є передати студенту певну кількість набутих протягом кількатисячолітньої історії людства знань і навчити ефективно працювати з дедалі навальнішим сучасним інформаційним потоком. Проте **фундаментальне** призначення університету – допомогти молодій людині пізнати себе, визначити ту сферу діяльності, до якої в ній закладено здібності, тобто розкрити талант, що Вищою Силою дається кожному *homo sapiens*. А для цього, виявляється, замало просто лекцій, семінарів, колоквиумів, тестів, іспитів, заліків тощо. Тут найпитомішим засобом досягнення мети стає насичене інтелектуально та динамічне соціально університетське середовище, де основним принципом виступає свобода самовираження. В таких умовах і працюють кращі вищі школи світу, незалежні від впливу держави, політичної кон'юнктури та “грошових мішків”. Добре, уточнимо. Оскільки повна незалежність нереальна (пам'ятаємо ще зі школи загалом слухне: «жити в суспільстві й бути вільним від нього неможливо»), то цю якісну характеристику вірогідніше називати університетською автономією. Повторюся: справжні університети мають незаперечну автономію (включно навіть з територіальною суверенністю), і це сприймається демократичним суспільством як аксіоматична ознака університетських засадничих привілеїв.

У пострадянській Україні вперше визначення *автономність університету* з'явилося 1992 року в Статуті університету “Кієво-Могилянська академія”. Як непросто було пояснювати державним службовцям від освіти, що таке автономія університету... Посилання на **Magna Charta** викликало у них, перепрошую,

утробний спротив. Але страх перед тим, що відродження УКМА благословив колишній головний ідеолог КПУ, а потому – перший Президент незалежної України, своє зробив. Термін пропустили в обіг, лише в дужках *автономний* тавтологічно “розшифрували” *самоврядний*. Потім ще кілька університетів ввели це означення в свої статuti. Проте реально ніякої автономності чи самоврядності в повному розумінні цих понять жоден університет України не має. Більше того, як і в інших сферах державного будівництва, чиновники за кілька років, особливо з приходом до влади Кучми-Табачника, оговталися. Почалася повзуча ревізія свобод, які вибором на той час Національний університет “Києво-Могилянська академія”. Звісно, все відмінити вже було неможливо – адже ми від 1992 року відразу запровадили в навчальному процесі практично всі принципи, які згодом лягли в основу так званого “Болонського процесу”. І головне – це давало видимі результати. Навіть найпослідовніші опоненти нашої діяльності не могли заперечити переваг НаУКМА в організації прийому студентів, сутності нашого навчального процесу, якості університетської корпорації (об’єднання студентів та професури), модерності підходу до створення реального університетського середовища.

Проте можемо констатувати, що засадничі принципи університетської автономності не дістали свого послідовного розвитку. Ми сподівалися, що держава довірить нам взяти на себе відповідальність щодо реально самостійного формування навчально-наукового процесу, визначення змістових пріоритетів у навчальних планах, запровадження неформалізованого студентського самоврядування тощо. Особливого значення в тих умовах набувало приведення структури рівнів освіти до прийнятих у світі стандартів. Ми першими ввели безальтернативну дворівневу вищу освіту: бакалавр – магістр. Але змушені були створити кілька однорічних програм підготовки спеціалістів, бо, через різні формальні причини, не діставали дозволу на відкриття магістерських студій у певних напрямках, хоч готові були нести відповідальність за рівень підготовки наших випускників.

Особливо показово тут виявилася доля магістерської програми з журналістики. На моє глибоке переконання (як випускника відповідного факультету КДУ, а потім газетяра), підготовка в цій галузі в Україні здійснюється принципово

непродуктивно. Я вважаю, що бакалаврат з журналістики провадити немає ніякого сенсу в силу його неефективності. Треба створювати дворічну магістерську програму, на яку з будь-якої бакалаврської програми дозволити вступати випускникам, котрі показали здібності до цього роду діяльності. Ця концепція (а за нею працюють найкращі в світі відповідні програми) викликала настільки шалений спротив, що я змушений був провести прес-конференцію, на якій оголосив про відкриття магістерської програми з журналістики без відповідної ліцензії (це єдиний такий випадок за всі роки мого керівництва НаУКМА) і попросив у журналістів підтримки. Лише після цього ми дістали ліцензію...

Не менш показовими є й наші зусилля, спрямовані на відкриття докторських програм (те, що в світі іменується PhD і до чого Україна вже безальтернативно має прилучитися в 2010 році). Стандартні радянського типу аспірантура й докторантура нас не задовольняли від самого початку, але нічого змінити не вдавалося, бо держава тут контролює все до найменших деталей. І постійно ускладнює формальний бік справи¹, а не збирається довірити університетам удосконалення змістових компонентів. А це, між іншим, не просто зміна назв, подібно до того, як відбувся механічний поділ програми спеціаліста на дві – бакалавра і магістра: просто традиційну п'ятирічку, нічтоже сумняшеся, арифметично поділили на чотирирічку й однорічку, так і не досягнувши в багатьох випадках, що йдеться про якісно відмінну підготовку студентів. Те саме може статися і з докторським студіями, якщо не визріє усвідомлення, що це зовсім не наші аспірантура та докторантура... Єдиним втішним моментом тут є те, що Львівський національний університет ім. Івана Франка та НаУКМА на свій страх і ризик та на кошти від західних фондаций запроваджують PhD-програми як експериментальні. Проблема в майбутньому полягатиме в тому, чи вважатиме міністерство за потрібне розповсюджувати і запроваджувати наші результати цього піонерського проекту. Ми маємо прикрі спогади про наш досвід створення фахових магістерських програм – нікого це не цікавило...

Усі подібного роду перипетії спонукали мене на розширеній Колегії МОН 24 березня 2005 року виступити з ініціативою проведення експерименту з надання групі університетів

можливості запровадити реальну автономію, включно з правом надавати не державний диплом, а університетський, який би за вагомістю прирівнювався до державного. Саме університет стає головним гравцем на освітньому полі, саме він визначає правила гри (звісно, в принципових межах Закону про вищу освіту), саме він визначає необхідні компоненти навчальних програм відповідно до власної моделі випускника, видає дипломи, присвоює наукові ступені та вчені звання з відзначенням відповідними документами. Університет здобуває фінансову свободу в межах коштів, виділених державою, але без тої дріб'язкової й навіть образливої² зарегульованості, яка панує сьогодні й не просто не спонукає до ефективної діяльності, а примушує лише сліпо, а ще краще сказати – тупо, виконувати безконечної кількості інструкції. Причому йшлося про те, що цей експеримент запроваджується на п'ять років, після чого узагальнені висновки будуть подані до Кабінету міністрів та Верховної ради з метою внесення необхідних змін до законодавства та інших чинних регулятивних актів.

Присутній на засіданні Колегії МОН Президент України моментально зреагував на мою ініціативу й запропонував за п'ять днів підготувати проект указу, який він зголосився підписати. Ми оперативно створили консорціум з восьми університетів³, саме з тих, які виявили зацікавлення участю в експерименті. Міжнародний Фонд Відродження надав грант на підтримку підготовки програми експерименту. Роботу розпочали енергійно, хоча зрозуміло, що підготувати проект указу за п'ять днів неможливо – численні узгодження в міністерствах. Після всіх бюрократичних поневірянь ми одержали результат – міністерства економіки, юстиції та фінансів опротестували проект експерименту. Якщо узагальнити висновок – проект не відповідає чинному законодавству України. Спершу треба внести зміни до Закону про вищу освіту, а потім можна буде дозволити експеримент... На питання: «Кому тоді потрібен буде експеримент і чи хтось сьогодні вже знає, які саме зміни треба внести до законодавства?» – нам зверхньо й поблажливо кидали: «Працюйте...».

Ми працювали. Надія зажеврела, коли в перебіг підготовки експерименту вдалося залучити тодішнього віце-прем'єра з гуманітарної сфери В'ячеслава Кириленка. Здавалося, справа може зрушити з місця. Проте змінився уряд, і в нового віце-

прем'єра виявилися інші плани. Спершу в наш консорціум «зверху» було запропоновано включити ще два університети – Київський та Харківський політехі. Ми погодилися. Проте дуже швидко з'ясувалося, що ці навчальні заклади просто не розуміють, що ми пропонуємо в експерименті, й фактично заперечують його сутнісні характеристики. Тобто відомий хід політтехнологів – треба влитися в процес, щоб його зруйнувати. І так би воно й сталося, але тут оголошено позачергові вибори. Кабмін змінює тактику. Треба підтримати ініціативу експерименту. То Секретаріат Президента не зміг його запровадити, а ми готові це здійснити⁴. Товариш Табачник 31 серпня з екрану каналу ICTV навіть заявив приблизно таке: «Ось Брюховецький хоче, щоб був експеримент щодо автономії університетів. Я вас порадую: уряд запровадить такий експеримент, і в нього включено Києво-Могилянську академію». Чого не пообіцяєш перед виборами... Крім того, примусь робити добру справу не тих, що прагнуть її робити, а тих, кого призначимо... Результат наперед відомий!

Проте слід зауважити, що майже три роки нашої спільної діяльності в галузі гіпотетичного експерименту не виявилися марними. Кілька конференцій, нарад, семінарів з цього приводу дали свої плоди. Сьогодні ця проблема вже не є екзотичною на освітньому полі. Її також не можна проігнорувати, вона дозріває до свого вирішення. Одною зі знакових подій на цьому шляху є й публікація нашого збірника, який допоможе глибше осмислити сутність університетської автономії і, безперечно, наблизить реалізацію ініціативи, з якою виступив наш консорціум.

ПРИМІТКИ

¹ Про незупинну «новотворчість» чиновників свідчить багато свіжих вимог до дисертантів, наприклад, необхідність серед інших документів подавати до спецради, а потім і до ВАКу копію паспорта; але не просто копію, а завірену... Уявляєте, як піднесеться якісний рівень дисертацій від цього нововведення!

² Тому у 2006 році група українських ректорів, а також представник Секретаріату Президента, відповідальний за підготовку проведення експерименту, за фінансової підтримки Міжнародного Фонду Відродження відвідали Кембрідж. Цей знаменитий університет є приватною установою, і тим не менше уряд Великобританії на 85% фінансує його (причому таки справді *фінансує!*) і цікавиться лише результатами університетської діяльності, а не здійснює дріб'язкової

опіки. На моє питання, як же це можливо, що бюджетні державні гроші використовуються на розсуд університетської адміністрації, ректор Кембріджу відповів, що тут запорукою є довіра уряду до університету. Коли ж я переадресував цю тезу нашому державному службовцю, він відпарировав, що ні в Конституції України, ні в Законі про вищу освіту термін *довіра* не присутній..

³ Крім НаУКМА, до консорціуму ввійшли державні заклади освіти – Львівський національний університет ім.Івана Франка, Дніпропетровський національний університет, Харківський національний університет ім.В.Каразіна, Донецький національний університет, Чернівецький національний університет ім.Ю.Федьковича, а також два приватні – Український католицький університет (Львів) та університет “Крок” (Київ).

⁴ Таку аргументацію висунули на одній теледискусії передвиборного часу міністр освіти і науки і віце-прем’єр з гуманітарних питань. Воно ніби виглядало й правдиво, бо цим займався вже згадуваний раніше представник Секретаріату Президента, але заперечення щодо проекту Указу прийшло саме з Кабінету міністрів! Моя репліка щодо цього була просто проігнорована.